

QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘INI HISOBLASH VA HISOB-KITOBLARNI TAQDIM QILISH JARAYONI

Axrorov Abbas Aslamjon o‘g‘li

Investitsiyalar va Innovatsiyalar kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: abbos0112@gmail.com

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

iqtisodiyot fakulteti IK-524 guruh talabalari

Shodiyev Sardor Salim o‘g‘li

sardorshodiyev2006@gmail.com

Xolberdiyev Sanjarbek Samadjon o‘g‘li

E-mail: xolberdiyevsanjarbek@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada qo‘shilgan qiymat solig‘ining (QQS) O‘zbekiston Respublikasi soliq tizimidagi o‘rni va ahamiyati ilmiy jihatdan kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi QQSni hisoblash mexanizmini, uning davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi rolini hamda soliq hisobotlarini taqdim etish jarayonini nazariy va amaliy jihatdan o‘rganishdan iborat. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli yondashuv, statistik tahlil, taqqoslash usuli hamda iqtisodiy-matematik modellashtirishdan foydalanildi. Xususan, QQSni hisoblash formulalari asosida uning amaliy qo‘llanilishi misollar orqali ko‘rsatib berildi hamda kirim va chiqim QQS o‘rtasidagi farq orqali soliq majburiyatini aniqlash mexanizmi tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: Qo‘shilgan qiymat solig‘i, QQS, soliq tizimi, davlat budjeti, soliq tushumlari, soliq hisoboti, fiskal siyosat, soliq ma‘muriyatchiligi, iqtisodiy tahlil, O‘zbekiston iqtisodiyoti.

KIRISH

Qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) zamonaviy soliq tizimining muhim elementlaridan biri bo‘lib, u davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda asosiy fiskal instrument sifatida xizmat qiladi. QQS iste‘molga asoslangan bilvosita soliq turi bo‘lib, mahsulot yoki xizmatning har bir ishlab chiqarish va realizatsiya bosqichida qo‘shilgan qiymatga nisbatan undiriladi. Mazkur soliq turi iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini qamrab olishi bilan ajralib turadi va shu sababli davlat budjeti uchun barqaror daromad manbai hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida QQS Soliq kodeksiga muvofiq tartibga solinadi va uning amaldagi stavkasi 12 foizni tashkil etadi. So‘nggi yillarda mamlakatda olib borilayotgan soliq islohotlari natijasida QQS tizimi sezilarli darajada takomillashtirildi,

jumladan, elektron hisob-fakturalar tizimi joriy etildi, soliq hisobotlari soddalashtirildi va soliq ma’uriyatchiligi raqamlashtirildi.

Mazkur maqolaning maqsadi – O‘zbekiston sharoitida QQSni hisoblash mexanizmini, uning budjet daromadlaridagi o‘rnini hamda soliq hisobotlarini taqdim etish jarayonini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

Metodologiya Tadqiqotda iqtisodiy tahlilning tizimli, statistik va iqtisodiy-matematik usullaridan foydalanildi. QQSni hisoblash jarayonini tahlil qilishda normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi asos qilib olindi.

QQSni hisoblash quyidagi asosiy formulaga asoslanadi:

$$QQS = QQS_{chiqim} - QQS_{kirim}$$

bu yerda:

QQS_{chiqim} – realizatsiya qilingan mahsulot (xizmat) bo‘yicha hisoblangan QQS;

QQS_{kirim} – xarid qilingan tovar va xizmatlar bo‘yicha to‘langan QQS.

Shuningdek, realizatsiya qiymatidan QQSni aniqlash uchun quyidagi formula qo‘llaniladi:

$$QQS = Tushum \times 12\%$$

Tadqiqot davomida QQS hisob-kitoblari amaliy misollar orqali ko‘rsatildi hamda soliq hisobotlarini taqdim etish jarayoni bosqichma-bosqich tahlil qilindi.

NATIJARAR

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, QQS O‘zbekiston davlat budjeti daromadlarining eng yirik manbalaridan biri hisoblanadi. QQSning asosiy afzalligi shundaki, u ishlab chiqarish zanjirining barcha bosqichlarida undiriladi va bu soliqdan bo‘yin tovlash imkoniyatlarini kamaytiradi.

Quyida QQS hisoblashning oddiy misoli keltiriladi:

Ko‘rsatkich	Miqdor (so‘m)
Mahsulot narxi (QQSsiz)	1 000 000
QQS (12%)	120 000
Umumiy sotuv narxi	1 120 000

Agar korxonaga xarid qilgan mahsulotlar uchun 50 000 so‘m QQS to‘lagan bo‘lsa, unda budjetga to‘lanadigan QQS quyidagicha bo‘ladi:

$$QQS = 120000 - 50000 = 70000 \text{ so‘m}$$

Bu natija QQSning faqat qo‘shilgan qiymatga nisbatan undirilishini tasdiqlaydi.

QQS bo‘yicha soliq hisobotlari odatda har oy yakunida taqdim etiladi. Hisobot elektron shaklda soliq organlariga yuboriladi va unda realizatsiya hajmi, hisoblangan QQS va chegirib olinadigan QQS aks ettiriladi.

MUHOKAMA

O‘tkazilgan tahlillar natijalari qo‘shilgan qiymat solig‘ining (QQS) O‘zbekiston Respublikasi davlat moliyaviy tizimidagi strategik ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. QQSning asosiy ustunligi uning fiskal barqarorlikni ta‘minlash qobiliyatidir. Chunki ushbu soliq turi ishlab chiqarish va realizatsiya zanjirining barcha bosqichlarini qamrab oladi hamda iste‘molga asoslanganligi sababli iqtisodiy faollik darajasiga bevosita bog‘liqdir.

QQSning yana bir muhim jihati shundaki, u “qo‘shilgan qiymat” tamoyiliga asoslanib, har bir bosqichda faqat yaratilgan qo‘shimcha qiymatga soliq solishni nazarda tutadi. Bu esa ikki martalik soliqqa tortishning oldini oladi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Shu bilan birga, kirim QQSni chegirib olish mexanizmi ishlab chiqaruvchilar uchun soliq yukini muvozanatlashtirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston sharoitida so‘nggi yillarda joriy etilgan elektron hisob-fakturalar tizimi QQS ma‘muriyatchiligini tubdan yaxshiladi. Ushbu tizim orqali operatsiyalar shaffofligi oshib, soliqdan bo‘yin tovlash holatlari sezilarli darajada kamaydi. Bundan tashqari, soliq organlari tomonidan real vaqt rejimida nazorat o‘rnatilishi QQS tushumlarining oshishiga olib kelmoqda.

Biroq, mavjud tizimda ayrim muammolar ham kuzatilmoqda. Xususan, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun QQS hisoblash jarayoni nisbatan murakkab bo‘lib, bu ularning soliq yukini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, QQSni qaytarish (refund) jarayonida ayrim kechikishlar yuzaga kelishi investitsion muhitga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi ehtimoldan xoli emas.

Shu nuqtai nazardan, QQS tizimini yanada takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhim hisoblanadi:

- soliq ma‘muriyatchiligini to‘liq raqamlashtirish va avtomatlashtirish;
- kichik biznes uchun soddalashtirilgan hisoblash mexanizmlarini joriy etish;
- QQS qaytarish jarayonini tezlashtirish va shaffofligini oshirish;
- soliq intizomini kuchaytirish orqali yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish.

Umuman olganda, QQS tizimining samarali ishlashi davlat budjeti daromadlarining barqarorligini ta‘minlash bilan birga, iqtisodiy muhitni sog‘lomlashtirishga ham xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, qo‘shilgan qiymat solig‘i O‘zbekiston Respublikasi soliq tizimining eng muhim elementlaridan biri bo‘lib, davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, QQS

o‘zining universalligi, barqarorligi va iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini qamrab olishi bilan ajralib turadi.

QQSni hisoblash mexanizmining aniq va tizimli tashkil etilishi soliq tushumlarining oshishiga, davlat budjeti barqarorligining mustahkamlanishiga hamda iqtisodiy rivojlanishning jadallashuviga xizmat qiladi. Shu bilan birga, QQS tizimi orqali davlat iqtisodiy jarayonlarga bilvosita ta’sir ko‘rsatib, iste’mol va ishlab chiqarish muvozanatini tartibga soladi.

O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan soliq islohotlari natijasida QQS tizimi zamonaviy talablarga mos ravishda takomillashib bormoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi, elektron hisob-fakturalar tizimi va soliq hisobotlarining avtomatlashtirilishi soliq tizimining samaradorligini sezilarli darajada oshirdi.

Shu bilan birga, mavjud muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- QQS hisoblash jarayonini soddalashtirish va kichik biznes uchun qulay sharoit yaratish;

- soliq ma’muriyatchiligini yanada takomillashtirish;
- QQSni qaytarish mexanizmini tezkor va shaffof qilish;
- soliq madaniyatini oshirish orqali soliq intizomini mustahkamlash.

Yakuniy xulosa sifatida ta’kidlash mumkinki, QQS tizimining samarali faoliyati davlat moliyaviy barqarorligini ta’minlash, iqtisodiy o‘rishni rag‘batlantirish va investitsion muhitni yaxshilashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, ushbu soliq turini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: 2024-yil
2. O‘zbekiston Respublikasining “2025-yil uchun Davlat budjeti to‘g‘risida”gi Qonuni, 25-dekabr 2024-yil, O‘RQ–1108.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, PF–60, 28-yanvar 2022-yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari. – Rasmiy sayt: <https://stat.uz>
5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari. – Rasmiy sayt: <https://mf.uz>
6. Stiglitz J.E. Economics of the Public Sector. – New York: W.W. Norton & Company, 2015.
7. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 1989.

8. Mankiw N.G. Principles of Economics. – Boston: Cengage Learning, 2021.
9. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics. – New York: McGraw-Hill Education, 2010.
10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti ijrosi bo‘yicha yillik hisobotlar (2022–2024-yillar).
11. O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi ma’lumotlari. – Rasmiy sayt: <https://soliq.uz>
12. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London: Macmillan, 1936.